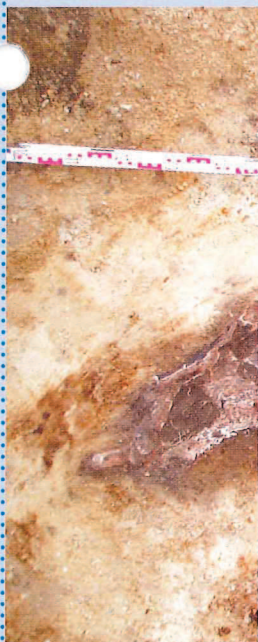

Beekbergen in de middeleeuwen

In de herfst van 2002 heeft een archeologisch onderzoek plaatsgevonden aan de Dorpsstraat in Beekbergen. Dit onderzoek is uitgevoerd door BAAC bv, onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur en Cultuurhistorie uit Deventer.

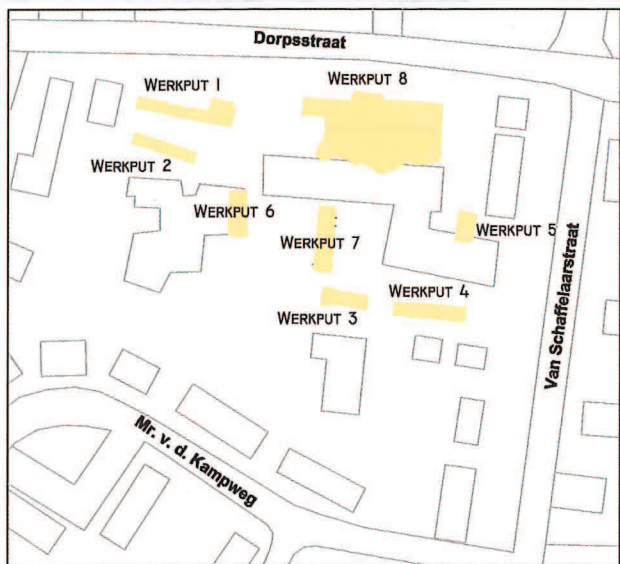
Er waren plannen om op die locatie een multifunctioneel centrum te bouwen. De aanwezigheid van een oude akkerlaag (enk) en de nabijheid van de oude Dorpskerk gaven aanleiding om voorafgaand aan de bouw een archeologisch onderzoek in te stellen.

Voorafgaand aan het veldonderzoek werd een bureauonderzoek uitgevoerd. Een bureauonderzoek bestaat uit het bestuderen van divers, vaak historisch kaartmateriaal en het inventariseren van oude waarnemingen in de buurt van de onderzoekslocatie. Uit dit onderzoek werd duidelijk dat de bodem van Beekbergen en directe omgeving al heel wat vondsten en vondstcomplexen heeft opgeleverd uit de periode van het Neolithicum tot en met de Late Middeleeuwen.

De nadruk lag met name op vondsten uit het Neolithicum en de Bronstijd en er was een groot aantal vondstmeldingen van middeleeuwse kuilen die in relatie worden gebracht met de middeleeuwse ijzerwinning. Het bureauonderzoek werd gevolgd door een booronderzoek op het terrein, om inzicht te verkrijgen in de bodemopbouw en de mate van versterking van het terrein. Tijdens het booronderzoek werd aangetoond dat een groot deel van het terrein ongeroerd was en dat er sprake was van een plaggendeek (enk).

In de loop van de middeleeuwen zijn de woeste gronden bij Beekbergen ontgonnen om er landbouw op te kunnen bedrijven. Voor de bemesting gebruikte men in die tijd met pluggen vermengde dierlijke mest die afkomstig was uit potstallen. Door deze jaar in jaar uit doorgaande bemesting, ontstond een ophoging van de akkers. Op dergelijke manier opgehoogde akkercomplexen kennen we hier als enken. Deze enken zijn archeologisch vaak interessant omdat ze archeologische sporen die zich mogelijk eronder bevinden, afdekken en daardoor beschermen tegen versterking door mens en dier. Het aantreffen van het plaggendeek maakte het dan ook noodzakelijk om over te gaan tot een aanvullend inventariserend veldonderzoek middels proefsleuven.

APELDOORN, Beekbergen
Multifunctioneel centrum aan de Dorpsstraat

- Werkput
- Huidige bebouwing

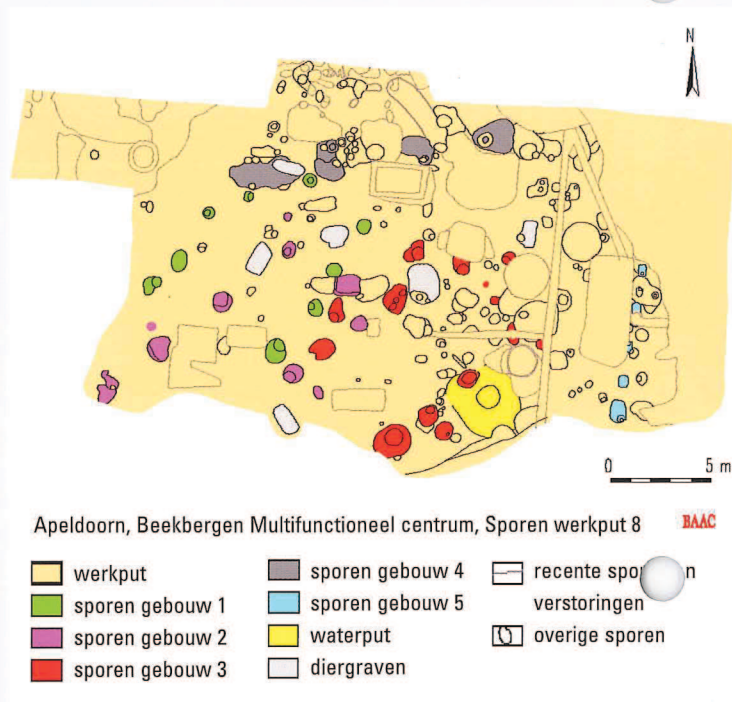
Overzichtskartaal van de proefsleuven.

De bedoeling van dit inventariserend veldonderzoek was de aard, omvang, fysieke kwaliteit en datering van mogelijk aanwezige archeologische waarden in kaart te brengen

Tijdens het veldonderzoek werden in totaal 8 proefsleuven gegraven. Naast de sporen in sleuf 1 en 7 waren vooral de sporen in sleuf 8 interessant. In het onderstaande worden de sporen per sleuf beschreven.

Sleuf 1

In deze proefsleuf is één geïsoleerd grondspoor aangetroffen. Het gaat hier om een paalkuil die niet met zekerheid kon worden gedateerd. Op grond van overeenkomsten met sporen uit sleuf 8 kan deze paalkuil waarschijnlijk in de Volle of Late Middeleeuwen gedateerd worden. In de wand van de proefsleuf (profiel) konden meerdere akkerlagen worden onderscheiden die aangelegd waren op de ongestoorde, natuurlijke ondergrond. De akkerlaag op de ongestoorde ondergrond stamt mogelijk uit de 10e tot 13e eeuw.

Apeldoorn, Beekbergen Multifunctioneel centrum, Sporen werkput 8 **BAAC**

- werkput
- sporen gebouw 1
- sporen gebouw 2
- sporen gebouw 3
- sporen gebouw 4
- sporen gebouw 5
- waterput
- diergraven
- recente sporen
- versterkingen
- overige sporen

Een overzicht van de sporen in sleuf 8.

Sleuf 7

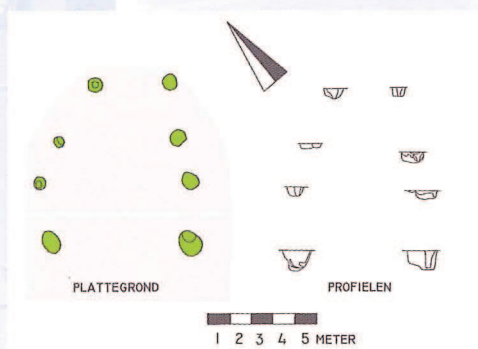
In het noordelijk deel van deze sleuf is een oost-west georiënteerde greppel blootgelegd. Hierbij kwamen onder andere een rand van een Pingsdorffkan, een voetfragment van een Elmpter voorraadpot en enkele fragmenten handgevormd aardewerk tevoorschijn. Dankzij deze vondsten is het mogelijk de greppel te dateren in de 12e of de 13e eeuw. Dat is even oud als de meeste sporen die in sleuf 8 aangetroffen werden. Mogelijk gaat het om een deel van de greppel die een erf met gebouwen en waterput ontsloot.

Sleuf 8

In deze sleuf is een grote concentratie aan archeologische sporen uit de Volle Middeleeuwen aangetroffen. Aan de hand van deze sporen is het mogelijk om de aanwezigheid van tenminste drie gebouwen met zekerheid aan te tonen. Twee andere huisplattegronden worden verondersteld. Verder zijn enkele rundergraven en een waterput gevonden.

Gebouw 1

Dit gebouw is noordoost – zuidwest georiënteerd geweest. Doordat het zuidelijke deel ervan is verstoord door een funderingssleuf, is dit gebouw niet helemaal bewaard gebleven. De minimale lengte ervan moet echter 11 meter hebben bedragen. De afstand tussen de staanders varieert van 6 meter in het zuiden tot 3,5 meter in het noorden. Er is dus sprake van een bootvormige plattegrond. Aan de hand van het in de paalkuilen aangetroffen aardewerk moet het gebouw in de tweede helft van de 13e eeuw gedateerd worden.

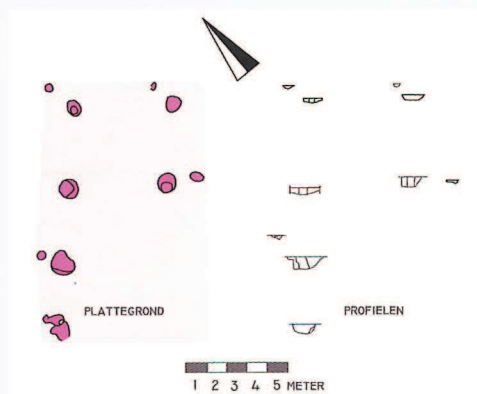

Gebouw 1.

Qua vorm vertoont dit gebouw overeenkomsten met gebouwplattegronden van het type "Gasselte B/B1". Zulke gebouwen worden onder meer gekenmerkt door een (licht) concave wand, een minimale lengte van 25 – 30 meter en een minimale breedte van de kernconstructie van 5 – 6 meter. Ze dateren tussen 1000 en 1400 na Christus.

Gebouw 2

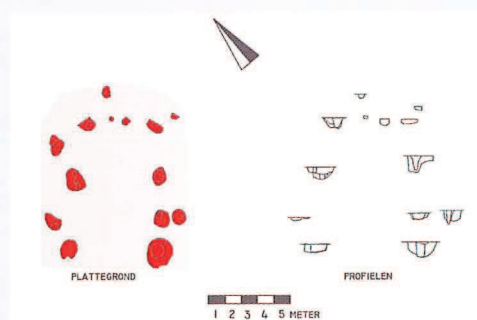
Ook dit gebouw is noordoost – zuidwest georiënteerd. Hier is eveneens het zuidelijk deel niet bewaard gebleven. Daarom kan slechts een minimale lengte van 13 meter berekend worden. De totale breedte van het gebouw kan bepaald worden op ongeveer 7 meter. Aan de hand van de bescheiden hoeveelheid gevonden aardewerk kan dit gebouw in de tweede helft van de 12e of het begin van de 13e eeuw gedateerd worden. Deze kleine hoeveelheid aardewerk doet vermoeden dat we hier met een eerste stichting op het onderzoeksterrein te maken hebben. Qua vorm kan ook dit gebouw gerekend worden tot het type "Gasselte B/B1".

Gebouw 2.

Gebouw 3

Gebouw drie kent eveneens een noordoost – zuidwest oriëntatie, maar van het gebouw ontbreekt de zuidelijke helft. De noordkant van het gebouw is behoorlijk verstoord. De verstoring is veroorzaakt door de aanleg van een vrij recente beerput. Deze verstoring maakt het lastig om tot een reconstructie van het gebouw te komen. Dit

Gebouw 3.

gebouw heeft in ieder geval een minimale lengte van 10,5 meter gehad. De vondst van een wandfragment proto-steengoed duidt op een datering tussen 1220 en 1290 na Christus.

De 28 andere aardewerkfragmenten die er zijn aangetroffen, sluiten een vroegere datering echter niet uit. Ook dit gebouw behoort tot het type "Gasselte B/B1".

Gebouw 4

Dit gebouw is wat meer noordnoordoost – zuidzuidwest georiënteerd en daardoor wijkt het iets af van de andere gebouwen. De plattegrond ervan is slechts gedeeltelijk blootgelegd. Met de beschikbare gegevens is de vorm van dit gebouw niet te herleiden. Aan de westelijke, kopszijde ontbreken sporen die met de constructie van het gebouw in verband gebracht kunnen worden. Uit de bij dit gebouw behorende sporen zijn 85 aardewerkfragmenten tevoorschijn gekomen die qua datering een grote spreiding hebben. Ze horen in de 12e en 13e eeuw thuis. Enkele fragmenten van een kan die als Siegburg wordt getypeerd stammen uit de eerste helft van de 14e eeuw. Het aardewerk

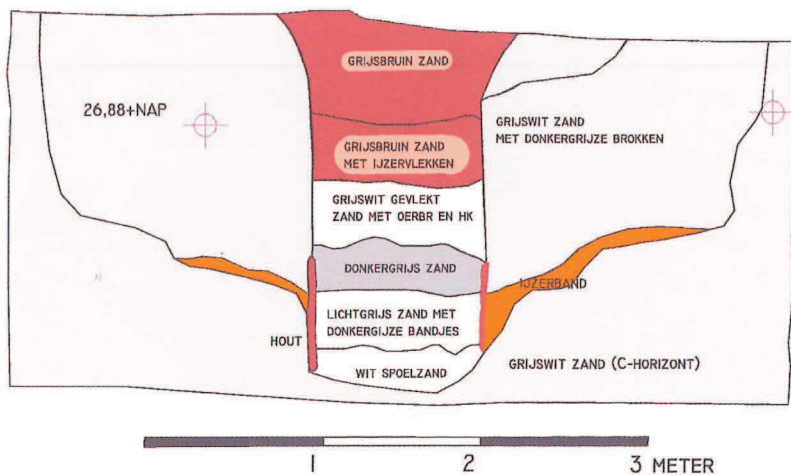
is erg hard en wordt dan ook wel steengoed genoemd. De scherven zijn echter afkomstig uit de grond die na het opvullen van kuilen op de kuil is gekomen (nazakking) en hebben als zodanig geen daterende waarde. Het ontbreken van een donkergrijze humeuze vulling – die met een bepaalde akkerlaag geassocieerd kan worden – in de kuilen, maakt het mogelijk dit gebouw van gelijktijdige ouderdom als gebouw 2 te beschouwen.

Gebouw 5

Van dit gebouw is ook slechts een deel opgegraven. De aangetroffen sporen maken waarschijnlijk onderdeel uit van een rij wandstijlen van een noord – zuid georiënteerd gebouw. In de sporen zijn slechts twee aardewerkscherven aangetroffen die tussen de 13e en 16e eeuw gedateerd kunnen worden. Dit gebouw is waarschijnlijk het jongste gebouw van het onderzochte nederzittingsdeel.

De waterput

De kern van dit spoor heeft een doorsnede van 1,10 meter. De vulling van de schacht bestaat uit zand. Aan de onderkant van de schacht zijn de restanten gevonden van een houten putbeschoeiing. Daarvan is nog ongeveer 60 centimeter als zodanig herkenbaar. Dit spoor is rond van vorm en heeft een doorsnede van ongeveer 90 centimeter. Het hout verkeert echter in zo'n slechte staat dat het niet geborgen kan worden. Door de slechte conservering is het ook niet mogelijk om met zekerheid te bepalen op welke wijze de putbeschoeiing geconstrueerd is. Waarschijnlijk gaat het om een tonput, waarvan meerdere segmenten met een houten hoepel bij elkaar worden gehouden.

Profieltekening waterput.

In de putschacht is aardewerk aangetroffen. De vondsten uit de bovenste helft dateren uit de 12e of 13e eeuw, maar ze moeten pas in de put zijn terechtgekomen toen die al in onbruik was geraakt.

Het is duidelijk dat de put niet tot de latere fasen van deze nederzetting heeft behoord. Als argument daarvoor kan worden aangevoerd dat de waterput wordt oversneden door een paalkuil van gebouw 3 terwijl het gebrek aan vondsten uit de insteek wijst op een weinig intensieve bewoning op het moment van de aanleg.

Dierengraven

Nast de sporen die toegeschreven kunnen worden aan gebouwen is in proefsleuf 8 een zestal kuilen gevonden met botmateriaal dat afkomstig is van 7 runderbegravingen. Tevens is er nog los botmateriaal aangetroffen in twee sporen die mogelijk geduid kunnen worden als verstoorde begravingen of losse begravingen van dierlijke ledematen. Het botmateriaal is zeer broos en verkeert net als het hout van de waterput in slechte staat. Uit 5 van de 6 kuilen is ook aardewerk afkomstig.

Dierengraf 1.

De grafkuilen tonen weinig onderlinge overeenkomsten. Wel is de manier van begraven over het algemeen nogal slordig: de dieren blijken zonder veel zorg in de vaak kleine kuilen te zijn geplaatst. Een overeenkomst in oriëntatie van de graven is dan ook niet aanwezig. Sporen van slacht zijn op het skeletmateriaal van de runderen (die tussen 1 en meer dan 4 jaar oud moeten zijn geweest) niet aangetroffen. Waarschijnlijk gaat het hier om dieren die een natuurlijke dood zijn gestorven en die vervolgens naar gangbaar gebruik op het erf zijn begraven. De aardewerkvondsten laten een datering toe van de eerste helft van de 13e eeuw tot en met de 14e eeuw. Op grond van overeenkomsten tussen de vullingen van de gebouwsporen en de vullingen van de dierengraven kan dan ook enige gelijktijdigheid verondersteld worden maar het is niet helemaal zeker dat de dieren begraven zijn tijdens de functionele periode van de nederzetting.

De nederzetting in relatie tot de kerk

De vroegste vermelding van Beekbergen betreft een kerkelijke schenking uit het einde van de 8e of het begin van de 9e eeuw.

In 1969 heeft de toenmalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) dat tegenwoordig Rijksdienst voor archeologie, cultuurlandschap en monumenten (RACM) heet in de hervormde kerk van Beekbergen een bescheiden archeologisch onderzoek uitgevoerd. Bij dit onderzoek zijn geen sporen uit de vroege middeleeuwen aangetroffen. Wel zijn er tussen de uit natuurlijke ijzerconcreties bestaande funderingen talrijke begravingen blootgelegd. Ook heeft men verschillende bouwfases van de kerk kunnen identificeren. De vroegste aanleg van de kerk is gedateerd in de 12e eeuw. Mogelijk heeft de stichting van de kerk en de stichting van de nederzetting aan de Dorpsstraat min of meer gelijktijdig of kort opeenvolgend plaatsgevonden.

De Nederlands Hervormde kerk van Beekbergen.

Opvallend aan de huizen van de opgegraven nederzetting is dat de ze allen georiënteerd zijn op de kerk. De huidige huizen rond de kerk kennen een dergelijke oriëntatie niet. Dat maakt het aannemelijk te veronderstellen dat de kerk in de 12e en 13e eeuw een centrale rol vertolkte. Een radiale verkaveling rond de kerk is het gevolg geweest. In een dergelijke verkaveling passen ook de huizen die tijdens de opgraving zijn gevonden.

De exploitatie van een nederzetting als Beekbergen was voor een heer of bisschop om meerdere zaken interessant. Behalve gebruik voor landbouw en jacht kan de nederzetting betrokken zijn geweest bij de exploitatie van natuurlijk ijzer. Op de Veluwe heeft de winning van ruw ijzer reeds vanaf de vroege middeleeuwen een grote sociaal-economische rol gespeeld. IJzerwinningskuilen duiden in die richting. Zij zijn aangetroffen op verschillende locaties op de Veluwe en ook in Beekbergen.

Dergelijke kuilen zijn aangelegd voor de winning van ijzererts in de vorm van de zogenaamde klapperstenen (zie hiervoor ook onze brochure "Oude ijzerindustrie in Apeldoorn"). Hoewel concrete sporen van ijzerverwerking in Beekbergen ontbreken, zoals bijvoorbeeld ovens, zijn er tijdens het onderzoek aan de Dorpsstraat met regelmaat ijzerslakken aangetroffen. Dit zou kunnen wijzen op ijzerproductie en ijzerverwerking in de buurt van de nederzetting.

Conclusie

In sleuf 8 zijn bewoningssporen aangetroffen uit de periode 1175/1200 tot circa 1400. Daarin zijn 4 bewoningsfasen te onderscheiden. In totaal kan een drietal gedeeltelijke gebouwen en twee mogelijke gebouwen worden geïdentificeerd. In drie gevallen betreft het zogenaamde "bootvormige" plattegronden. Dat wil zeggen gebouwen met een ellipsvormige wandstructuur. Vergelijkbare plattegronden zijn bij archeologisch onderzoek in onder andere Horst (gemeente Ermelo) en Gasselte aangetroffen. De datering van dergelijke gebouwplattegronden ligt tussen 1000 en 1400 na Christus. De plattegronden van dit type die zijn blootgelegd tijdens het archeologisch onderzoek in Beekbergen, zijn alle noordoost – zuidwest georiënteerd en dateren uit de periode tussen de late 12e / begin 13e eeuw en het einde van de 13e eeuw. Enkele fragmenten vroeg-middeleeuws aardewerk die zijn aangetroffen tijdens het veldonderzoek, wekken de indruk dat er op enige afstand van het onderzoeksterrein vroeg-middeleeuwse activiteit heeft plaatsgevonden. Dit is in overeenstemming met de vroegste historische vermelding van Beekbergen aan het einde van de 8e of het begin van de 9e eeuw. Enige aanvullende indicatie hiervoor ontbreekt echter. Mogelijk is het vroeg-middeleeuwse Beekbergen op een andere locatie gesticht en heeft de bouw van de huidige kerk geleid tot een agglomeratie op deze locatie.

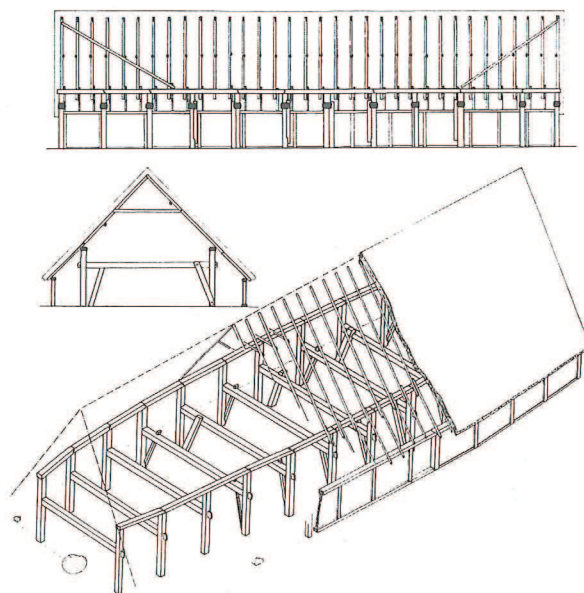
Naast de bootvormige plattegronden is een tweetal mogelijke gebouwplattegronden aangetroffen met afwijkende oriëntatie en constructie. Een van deze gebouwen is zuidoost – noordwest georiënteerd en kan waarschijnlijk tot de vroegste nederzettingfase gerekend worden. Het tweede gebouw is noord – zuid georiënteerd

en kan waarschijnlijk 13e eeuw of begin 14e eeuw gedateerd worden.

Ook is een waterput blootgelegd. Deze kan op basis van de oversnijdingen van de sporen en het ontbreken van vondstmateriaal in de insteek aan de vroegste fase van de nederzetting worden toegeschreven.

Over de economie van de nederzetting is weinig bekend. Op grond van de rundergraven kan mogelijk worden aangenomen dat de nederzetting een voornamelijk agrarisch karakter had. De wijze van begraven, de gemiddelde leeftijd van de runderen en het ontbreken van slachtsporen kan wijzen op een besmettelijke ziekte binnen de veestapel.

Behalve grote hoeveelheden aardewerk zijn ook fragmenten van ijzerslakken aangetroffen. Hoewel er geen directe aanwijzingen van ijzerwinning of verwerking van ijzer zijn aangetroffen, kan worden aangenomen dat deze bewerking van ijzer wel in de directe omgeving heeft plaatsgevonden. Mogelijk heeft winning en bewerking van ijzer, naast de landbouw, een rol van betekenis gespeeld in de middeleeuwse nederzetting in Beekbergen.

Reconstructie van een boerderij van het Gasselte-type.

Colofon

Uitgave
Gemeente Apeldoorn, dienst
Ruimtelijke Ontwikkeling

Bron
Beekbergen Multifunctioneel
Centrum – Inventariserend
veldonderzoek
BAAC-rapport 02.093
Januari 2004

Foto
BAAC/gemeente Apeldoorn

Afbeelding
De reconstructie van de
Gasselte-boerderij is afkomstig uit:
C.S.T.J. Huijts, 1992: De voor-
historische boerderijbouw in Drente.
Reconstructiemodellen van 1300 vóór
tot 1300 na Chr.

Vormgeving
Update Design, Apeldoorn

Druk
Felua-groep, Apeldoorn

April 2007
2.000 exemplaren

Verbeelding

Het informeren van het Apeldoornse publiek over het cultuurhistorische verhaal maakt onderdeel uit van de missie van het cultuurhistorische beleid van de gemeente Apeldoorn. Deze opgraving in het dorpshart van Beekbergen heeft aanleiding gegeven om op een creatieve manier de resultaten van de opgraving wereldkundig te maken. Middels een natuurstenen gedenksteen met ingebeitelde tekst kan het publiek kennis nemen van de Middeleeuwse geschiedenis van het dorp. De gedenksteen geeft de plaats aan waar heden en verleden elkaar raken. Zo is dit deel van het Beekbergse verhaal voor de toekomst bewaard.

Beeldmerk
cultuurhistorie.